

O PROBLEMĂ CONTROVERSATĂ: CAUZELE IMPLICĂRII LUI OTTO VON BISMARCK ÎN EXPANSIUNEA COLONIALĂ

Gabriel Leahu

Germania se implică abia în 1884 în competiția colonială, destul de târziu pentru ca teritoriile ocupate să aibă o suprafață și o valoare economică reduse (2,6 milioane km²), comparativ cu celelalte Mari Puteri¹. Cauzele sunt diverse : în 1871, tânărul stat german nu avea flotă de război și nici funcționari sau militari implicați în problema colonială; opinia publică, nu era interesată de teritoriile de peste mări. De asemenea, „cancelarul de fier” nu a fost interesat de expansiunea colonială, care putea aduce politicii sale mai multe deservicii decât avantaje. Abia după 1880, în condițiile în care naționalismul câștigă teren și se visează la o Germanie mai mare, care să includă Austria și Olanda, se observă creșterea interesului pentru expansiunea colonială. Germania putea să ajungă astfel egală cu statele din jur, posesoare de colonii. În acest fel, alături de “pangermanismul continental” își face apariția și un “pangermanism colonial”².

Implicarea subită a lui Otto von Bismarck în activitatea colonială a stârnit controverse în rândul istoricilor. Unii³ consideră că bruscul său interes pentru activitatea colonială a fost determinat de rațiuni interne, în timp ce alții⁴ apreciază că interesele politice externe au impus amestecul său în chestiunile coloniale. După părerea noastră, trebuie luate în

¹ Din care 2,3 milioane km² în Africa. În același an, 1900, Marea Britanie avea 31,41 milioane km², din care 9,2 în Africa, Franța avea 10,98 milioane km², din care 10,2 în Africa, Belgia 2,38 milioane km² numai în Africa. R. Girault, **Diplomatie européenne. Nations et impérialismes, 1871-1914**, 3 ed., A. Colin, Paris, 1997, p. 163 – 164. P. Kennedy, **Naissance et déclin des grandes puissances**, trad. d'anglais, Payot, Paris, 1991, p. 251.

² G. Weil, **L'Europe du XIX siècle et l'idée de nationalité**, A. Michel, Paris, 1938, p. 321.

³ A.J.P. Taylor, **Bismarck. The Man and the Statesman**, Random House, New York, 1955.

⁴ De regulă, istoricii relațiilor internaționale susțin acest punct de vedere, cu destul de multe nuanțe. Vezi Ch. Zorgbibe, **Histoire des relations internationales. Du système de Bismarck au premier conflit mondial, 1871-1918**, Hachette, 1994, p. 29-30; P. Milza, **Les relations internationales de 1871 à 1914**, A. Colin, **op.cit.**, Paris, 1990, p. 42.

considerare ambele aspecte, presiunea lor conjugată în anii 1880 determinându-l să accepte, pentru o scurtă perioadă, să se implice serios în competiția colonială. Este ceea ce vom încerca să demonstrăm în continuare, bazându-ne și pe analizele făcute de diplomații români.

În Germania, numai orașele hanseatice aveau experiența legăturilor cu teritoriile îndepărtate, fiind interesate în consolidarea pozițiilor economice prin dominație politică, în condițiile intensificării concurenței internaționale după 1873⁵. Era limpede că aceasta nu se putea realiza fără sprijinul statului german. Pentru a atrage întreaga națiune era nevoie de elaborarea unui adevărat program colonial, care să-i vizeze pe toți germanii. Acesta a fost conceput în anii 1879-1880 de către Friederich Fabri, Wilhelm Hubbe-Schleiden, Hugo Zoller, Ernst von Weber, care susțineau că existența materială și națională germană sunt legate de expansiunea colonială⁶.

În același timp, adepții expansiunii coloniale erau conștienți de faptul că o politică mondială presupunea mobilizarea naționalismului maselor, așa cum se întâmplase în momentele unificării statale. Din acest motiv, ei vor răspândi ideea existenței unei adevărate lupte pentru supraviețuire cu Marea Britanie, care amenință prosperitatea întregii națiuni germane. Coloniile nu erau privite doar ca o necesitate economică, într-o perioadă dominată de considerente de putere, ele deveneau “o formă de asigurare” împotriva pierderii întâietății printre națiunile lumii⁷.

⁵ H. Brunshwig, **L'Expansion allemande d'outre-mer. Du XV siècle à nos jours**, PUF, Paris, 1957, p. 92; vezi și R. Poidevin, S. Schirmann, **Histoire de l'Allemagne**, Hatier, Paris, 1992, p. 125.

⁶ Hubbe-Schleiden, un avocat din Hamburg, în *Deutsche Kolonisation* (1881) leagă dezvoltarea conștiinței naționale de desfășurarea unei politici independente dincolo de mări și critică liberul-schimb care favorizează numai Anglia. Germania avea, la fel ca celelalte Puteri, o misiune civilizatoare care să îndepărteze echivocul asupra contribuției sale la evoluția umanității. “Câte invenții sau descoperiri au fost făcute de germani cu mulți ani înainte ca englezii sau francezii să se fi gândit la ele și acestea sunt considerate acum, în lumea întreagă, de origine engleză sau franceză”⁶. Hugo Zoller, în articolele publicate în *Kölnische Zeitung* susținea că Germania are nevoie de colonii. Fr. Fabri, în broșura *Are nevoie Germania de colonii?* lega existența coloniilor de motive economice și demografice, populația în creștere putându-se stabili acolo fără a-și pierde caracterul germanic. Concluzia sa era fără echivoc : “Nevoile economice, legate de marile crize naționale, impun existența coloniilor”. H. Brunshwig, **op.cit.**, p. 94.

⁷ G. Craig, **Germany, 1866-1945**, Oxford University Press, Oxford, 1995, p.119.

Pentru a uni eforturile tuturor celor interesați în expansiunea colonială, dar și pentru a atrage sprijinul națiunii germane, în 1882, se formează, la Franckfurt pe Main, *Kolonialverein*. Aceasta își propunea răspândirea ideii coloniale, „simbol manifest al energiei naționale”, să educe poporul german să-și asume noua sa misiune în lume, să grupeze eforturile în vederea expansiunii și să găsească metodele necesare pentru punerea în practică a acestor idei⁸. Cu toate că în 1885 avea peste 10.000 de membri, unii dintre ei foarte influenți (industriași, bancheri, comercianți, politicieni, savanți) și un ziar propriu, *Kolonialzeitung*, societatea nu reușește să facă din expansiunea colonială o problemă de interes național⁹, pentru că Otto von Bismarck, omul care personaliza Germania, era ostil ideii coloniale¹⁰. Germania nu era un stat parlamentar, ci o autocrație supusă ordinelor, care se va implica în expansiunea colonială doar atunci când Bismarck va considera necesar să o facă¹¹.

Bismarck s-a opus mult timp politicii coloniale, atât din motive personale (“eu nu sunt un colonial”)¹², cât și din rațiuni de stat¹³. După tratatul de la Franckfurt, care a dat Imperiului german hegemonia asupra Europei, principala sa preocupare a fost constituirea unui sistem diplomatic prin care să izoleze pe deplin Franța. Principalele sale componente au fost *Alianța celor trei împărați* (1873 și 1881), *Tripla Alianță* (1882), *Tratatul de Reasigurare cu Rusia* (1887), *Acordurile mediteraneene* (1887)¹⁴. În viziunea cancelarului, problemele continentului erau vitale pentru Germania și nu acțiunile din Africa¹⁵. Atunci când exploratorul Eugen Wolf îi solicită, în 1888, să intervină în Africa Orientală, susținându-și argumentele cu o hartă a regiunii,

⁸ Brunshwig, **op.cit.**, p. 96

⁹ **Ibidem**. Vezi și H. Wesseling, **Le partage de l’Afrique, 1880-1914**, (trad. din olandeză), Denoël, 1996, p. 151 – 152.

¹⁰ AJP Taylor, **op.cit.**, p. 293.

¹¹ **Ibidem**; vezi și Hauser, **Histoire diplomatique de l’ Europe, 1871-1914**, PUF, Paris, 1929, p. 231; Craig, **op.cit.**, p. 116-117.

¹² *Apud* G. Hardy, **La politique coloniale et le partage de la Terre aux XIXe-XXe siècles**, A. Michel, Paris, 1937, p. 95.

¹³ S. Berstein, P. Milza, **L’Allemagne de 1870 à nos jours**, 6 ed., A. Colin, Paris, 1999, p. 42-43.

¹⁴ **Ibidem**, p. 44 – 47. Vezi și Ch. Zorgbibe, **op.cit.**, p. 25-37.

¹⁵ Lothar Gall, **Bismarck. The White revolutionary** (translated from german), Unwin Hyman, Boston, 1990, I, p. 143-144.

Bismarck își motivează astfel refuzul : ”Riscul este prea mare pentru mine. Harta Africii tale este într-adevăr foarte frumoasă, dar harta Africii mele este în Europa. Aici se află Rusia, dincolo Franța, iar noi la mijloc”¹⁶. Erau motive importante pentru a-și menține intacte forțele militare, după spusele sale “cea mai frumoasă dintre colonii nevalorând cât oasele unui singur grenadier pomeranian”¹⁷.

Mai mult, Germania nu era pregătită economic și militar să intre în confruntările coloniale. “Atâta timp cât voi mai fi cancelar, nu vom face o politică colonială, afirma în Reichstag în 1882. Noi avem o flotă care nu poate naviga și nu putem avea, în continente îndepărtate, puncte vulnerabile care să cadă în mâna francezilor, odată cu izbucnirea războiului”¹⁸. Din această perspectivă, cancelarul compara coloniile cu “blănurile de zibelină, dublate cu mătase, ale nobililor polonezi, care însă nu aveau cămașă”¹⁹, subliniind faptul că „nu suntem încă destul de bogați pentru a ne permite luxul de a avea colonii”²⁰.

Rațiunile politice erau la fel de importante. Avea oare sens să agraveze rivalitățile internaționale, să modifice echilibrul puterilor, și așa destul de precar, și să renunțe la rolul său de „gardian al păcii și stabilității în Europa” în schimbul unor avantaje ipotetice? Răspunsul lui Bismarck a fost nu²¹ ! H. Brunshwig observa, pe bună dreptate, că „industria sa nu ducea lipsă de materii prime sau de deșeuri, iar comerțul său extern era în plină dezvoltare; celelalte puteri erau adeptele liberului-schimb și împotriva anexiunilor coloniale, cel puțin pentru moment”²². În plus, existența coloniilor presupunea cheltuirea unor fonduri însemnate, care trebuiau votate de Reichstag, ceea ce însemna sporirea rolului acestuia și transformarea treptată a Germaniei într-un stat parlamentar²³. Inacceptabil. Deci avantaje economice minore în cazul expansiunii coloniale, în schimbul unor politici majore în cazul neintervenției.

Alegerea sa este evidentă la Congresul de la Berlin, unde domină

¹⁶ *Apud Ibidem*, p. 143.

¹⁷ *Apud* Renouvin, Préclin, Hardy, **La paix armée et la Grande guerre, 1871-1919**, PUF, Paris, 1938, p. 323.

¹⁸ *Apud* H. Hauser, **op.cit.**, p. 231.

¹⁹ *Apud* Brunshwig, **op.cit.**, p. 97.

²⁰ *Apud* L. Gall, **op.cit.**, p. 617.

²¹ R. Girault, **op.cit.**, p. 87.

²² **Ibidem**, p. 97.

²³ H. Wesseling, **op.cit.**, p. 153.

tocmai prin menținerea Germaniei în postura de „arbitru onest”²⁴. Permite Marii Britanii să se instaleze în Cipru, încurajează Franța să desfășoare o politică colonială activă în Africa de Nord și oferă asigurări Italiei împotriva expansiunii franceze în Tunisia. În acest fel, Bismarck orientează Marile Puteri spre rezolvarea chestiunilor extra-europene, unde interesele lor se ciocneau, izolând și mai deplin Franța, ceea ce îi lăsa mână liberă în Europa²⁵.

Confirmarea acestei preocupări o avem și dintr-un document diplomatic românesc. La convorbirile dintre Waddington, ministrul de externe francez și Bismarck, desfășurate în culisele Congresului de la Berlin, participă și von Radowitz, care în 1882 era ambasadorul Germaniei la Atena. Aici, într-o discuție pe care o are cu reprezentantul român, C. Esarcu, asupra problemei egiptene în plină desfășurare, ministrul german mărturisește că “politica Germaniei era de a împinge Franța în Egipt și Tunisia și de a da activității, intereselor și ambiției sale o direcție de natură să o facă, atât cât este posibil, de a pierde din vedere Alsacia și Lorena sau, în caz de revanșă, să facă dificilă și fără succes orice agresiune franceză împotriva Germaniei”. Din convorbirea avută cu von Radowitz, C. Esarcu ajungea la concluzia că “ocuparea Tunisiei de către trupele franceze fusese deja stabilită în perioada Congresului de la Berlin”²⁶.

Treptat, după 1880, atitudinea lui Bismarck se modifică, evoluând de la arbitru la parte implicată în Africa. Începe să se intereseze de activitatea societăților coloniale, încurajează companiile de navigație, promite avantaje tinerilor care se vor instala în colonii. Cu toate acestea, nu admite intervenția directă a statului în activitatea colonială. “Guvernul va favoriza acțiunile conașionalilor în teritoriile fără stăpân (...) dar noi vom lăsa lucrurile să se organizeze și să se cristalizeze singure”²⁷. Aparent este exprimată o concepție liberală, „laissez faire, laissez passer”. De fapt, neintervenția statului viza neimplicarea Reichstagului, a cărui prerogativă de vota bugetul, de a-l suplimenta, putea deveni un instrument de cenzură a politicii bismarckiene, o armă de care se putea folosi fără preaviz pentru a contracara. Un asemenea moment, transformat de

²⁴ **Ibidem**; vezi și W. Richter, **Bismarck**, Plon, Paris, 1965, p. 348-349.

²⁵ L. Gall, **op.cit.**, p. 141.

²⁶ Arhiva MAE, fond Arh.istorică, vol. 191, f. 115, *Raport al Legației României la Atena din 26 mai/7 iunie 1882*.

²⁷ *Apud* G. Hardy, **op.cit.**, p. 96.

Bismarck într-o bună ocazie de a-și spori popularitatea și de a lovi în același timp în Reichstag, este raportat de legația română la Berlin, la începutul anului 1885, când sunt refuzați guvernului banii necesari înființării unui al doilea post de director în Ministerul Afacerilor Externe. Gestul a fost interpretat drept manifestarea opoziției față de politica externă dusă de Bismarck²⁸. „Niciodată un incident parlamentar nu a emoționat atât de mult Germania. S-a creat obișnuința de a-l vedea pe cancelar conducând diplomația țării sale, fără să întâlnească nici o rezistență. Chiar adversarii săi, recunoscându-i că acționează în acest domeniu prin lovituri de geniu, nu l-au criticat în această calitate de ministru al relațiilor externe. Critica parlamentară nu s-a exercitat decât asupra problemelor interne. Respingerea unui credit, declarat a fi necesar funcționării politicii externe, a surprins pe toată lumea. Departe de a fi aprobat de opinia publică, votul a suscitât, pretutindeni, indignare. Din toate colțurile Imperiului au sosit telegrame de simpatie pentru prințul Bismarck, gata să pună la dispoziția sa suma pe care majoritatea Parlamentului nu o acceptase, iar dezaprobarea manifestată față de corpurile deliberative a fost universală. Acest mare eșec moral nu a sporit deloc considerația de care se bucura parlamentarismul în Germania”²⁹.

Motivele care explică această transformare sunt de oportunitate politică, internă și externă. Cancelarul era, după cum am văzut, puțin interesat de activitatea de peste mări, “pentru că preocuparea sa principală era continentală și pentru că era prea bătrân pentru a mai face schimbări esențiale”³⁰. Pe de altă parte el nu era atât de rigid încât să-și neglijeze susținătorii politici, cu atât mai mult cu cât o mare parte a populației era atrasă de viziunea unui mare imperiu german peste mări, “mai mult din patriotism și orgoliu național, decât din speranța unui câștig material”³¹. Ministrul român la Berlin, George Vârnav Liteanu, raporta, în primăvara anului 1885, faptul că politica de expansiune colonială a prințului Bismarck era „sprijinită de națiune”, care pune un preț foarte mare pe puterea de a fi, printr-o acțiune diplomatică, ”printre puterile coloniale”. Drept urmare, „popularitatea sa în interior” a sporit

²⁸ Arhiva MAE, fond Arh. istorică, vol. 243, f. 3, *Raport al Legației României la Berlin din 24 decembrie/5 ianuarie 1885*.

²⁹ **Ibidem**.

³⁰ Craig, **op.cit.**, p. 116.

³¹ **Ibidem**; vezi și Gollwitzer, **Europe in the age of Imperialism, 1880-1914**, Harcourt, London, 1970, p. 58-59.

foarte mult³².

Ținând cont de aceste circumstanțe, istoricii au ajuns la concluzia că în 1884 Bismarck a înțeles că riscul implicării în politica colonială este depășit de capitalul politic care putea fi obținut pe această cale, că aplicare corectă a atuurilor pe care deja le deținea ar permite atât întărirea sistemului de alianțe continentale, cât și obținerea unor avantaje de politică internă³³.

“Întreaga politică colonială este o înșelătorie, dar avem nevoie de ea pentru alegeri”, mărturisea el în septembrie 1884³⁴. Bismarck urmărea să-i lege mai strâns pe național-liberali de conservatori, liderul acestora fiind vicepreședintele *Ligii Coloniale* și să-i discrediteze pe liberalii de stânga, aliații progresiștilor și susținătorii prințului moștenitor, Frederick Wilhelm³⁵. Vederile liberale și admirația acestuia pentru pentru Anglia și regimul parlamentar britanic erau binecunoscute, de unde dorința lui Bismarck de a-și lua precauțiile necesare în cazul morții lui Wilhelm I și a instaurării “cabinetului gladstonian” de noul împărat. Aceste calcule sunt dezvăluite și de Herbert von Bismarck în 1890. “Când a început politica colonială, avea în față o lungă domnie a prințului moștenitor, timp în care influența engleză ar fi fost predominantă. El s-a lansat în politica colonială pentru că era populară și pentru că putea produce conflicte cu Anglia în orice moment”³⁶.

Ministrul român la Berlin, George Vârnab Liteanu, întărește această convingere. El considera modificarea atitudinii lui Bismarck în

³² Arhiva MAE, fond Arh. istorică, vol. 243, f. 3, *Raport al Legației României la Berlin din 11/23 martie 1885*, f. 8 - 9.

³³ Craig, *op.cit.*, p. 116-117. Henry Turner considera că Bismarck a înțeles că nu era de dorit ca Germania să se excludă singură de la ceea ce putea fi cea mai mare, dar ultima, împărțire de colonii (**Bismarck's Imperialist Venture: Anti-British in Origin?** în P. Gifford, W.R. Lewis, **Britain and Germany in Africa: Imperial Rivalry and Colonial Rule**, New Haven, 1967, p. 47).

³⁴ *Apud* R. Gildea, **Barricades and Borders. Europe 1800-1914**, Oxford University Press, Oxford, 1987, p. 337.

³⁵ Poidevin, Schirmann, *op.cit.*, p. 120. La întâlnirea din septembrie 1884 cu țarul Alexandru al III-lea, Bismarck a susținut că “singurul scop al politicii coloniale germane era de a bate o pană între prințul moștenitor și Anglia”. Impresionat de manevra cancelarului, țarul ar fi exclamat “Voilà qui est intelligent!” Norman Rich, **Friederich von Holstein: Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II**, Cambridge University Press, Cambridge, 1965, vol. 1, p. 145.

³⁶ *Apud* Taylor, *op.cit.*, p. 216; vezi și N. Rich, *op.cit.*, p. 145-146.

chestiunea colonială plină de consecințe, pentru că influența direct “relațiile Germaniei cu Puterile coloniale și mai ales cu Anglia”. Dovezile schimbării erau, după Liteanu, brusca implicare a cancelarului în chestiunea Congo-ului, manifestată prin opoziția față de tratatul anglo-portughez, intenția anexării Angra Pequena și achiziționarea unui depozit de cărbune la Fernando Po (statul german acordând subvenții liniilor de navigație transoceanice). Diplomatul român căuta să explice și motivele care s-au aflat la originea implicării coloniale a Germaniei, avansând trei ipoteze : călătoria exploratorului german Nachtigal în Africa, presiunile Camerelor de comerț și dorința Prințului Bismarck de a produce noi eșecuri politicii externe a cabinetului englez, “deja compromis în Egipt”, cu scopul de a contribui la căderea lui Gladstone, “puțin simpatic Germaniei și încă și mai puțin Austriei”³⁷.

După alegerile nefavorabile guvernului, din 1881, Bismarck apelează la presiunile naționaliste, cum o mai făcuse în 1866, 1870 și 1875. De această dată contextul internațional nu-i mai permitea să simuleze pericole din partea Franței sau a Rusiei, cel mai avantajos fiind un conflict cu Anglia³⁸.

Pentru aceasta sunt scoase la iveală și supuse atenției opiniei publice probleme litigioase, rămase nerezolvate de mai mulți ani, cum au fost afacerea Fiji și prezența germană în Africa de Sud -Vest. În 1883, guvernul german se adresează guvernului englez solicitând recunoașterea prezenței germane la Angra Pequena, unde activase Lüderitz³⁹. Lentoarea britanică în a recunoaște pretențiile germane constituie un bun prilej de acțiune anti-engleză pentru Bismarck. La 24 aprilie 1884 proclamă protecția germană asupra posesiunilor Lüderitz. Surpriza a fost totală. Britanicii nu au crezut în seriozitatea cererilor germane, știindu-l pe cancelar adversar al achizițiilor coloniale, pregătind anexarea întregii coaste de SV, inclusiv Angra Pequena. Reacția britanică, care ignorase pretențiile germane, îi permite lui Bismarck să declanșeze o dramatică și combativă dispută cu Londra, “acuzată că dorește să restabilească o nouă doctrină Monroe în Africa și susținând că sentimentul național german a

³⁷ Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 242, f. 304-305, *Raportul Legației României la Berlin din 8/20 mai 1884*

³⁸ Taylor, **The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1818**, Oxford University Press, Oxford, 1971, p. 293; vezi și H. Brunschwig, **op.cit.**, p. 101 - 102.

³⁹ Negustor german (1834-1886), care cumpără, în 1883, de la portughezi, portul Angra Pequena (astăzi Lüderitz) și zona de coastă învecinată.

fost jignit”. Trimis la Londra, Herbert von Bismarck (ambasadorul german von Münster considera că disputa evoluase prea mult pentru a mai fi compatibilă cu un comportament demn de un gentleman) reamintește britanicilor situația delicată pe care o au în Egipt, unde sprijinul Puterilor Centrale era vital și obține recunoașterea pretențiilor germane în Africa de SV și insulele Fiji⁴⁰.

I. Ghica, ministrul român la Londra, considera că Marea Britanie nu a acordat atenția cuvenită cererilor germane pentru că “nu era obișnuită ca în posesiunile îndepărtate să se afle în fața unei Mari Puteri, până atunci având vecini numai triburi sălbatice sau colonii ce aparțineau statelor mici”. Diplomatul român aprecia că “dacă s-ar fi acordat atenție cererilor, de altfel foarte moderate, ale cancelarului german, s-ar fi putut ajunge la o înțelegere, iar englezii nu s-ar fi trezit în fața faptului împlinit, reprezentat de prezența drapelului german în teritoriile africane învecinate posesiunilor britanice”⁴¹.

Oricât de importante au fost interesele politice interne⁴², considerăm că ele nu pot fi izolate de contextul politic internațional. În Europa anilor '80 începea să se joace un nou joc, cel al constituirii imperiilor coloniale, iar Bismarck nu putea rămâne în afara lui, fără teama de a fi exclus. El transformă chestiunile coloniale în mijloace de presiune, susținând una sau alta din Puteri, în funcție de obiectivele politicii sale generale⁴³. Dorința de a exaspera Anglia și de a-i demonstra avantajele unui acord cu Germania, în starea de izolare în care intrase după anexarea Egiptului, îl determină să intervină în Africa de Sud-Vest (foarte aproape de Colonia Capului și de răzvrătitele Republici bure), în Africa Orientală (dominată de englezi prin Zanzibar), dar și în Africa Occidentală, prin Togo și Camerun (unde comerțul era monopolizat de mulți ani de englezi)⁴⁴. Se observă cu claritate preocuparea lui Bismarck de a amenda întâietatea britanică în

⁴⁰ Craig, *op.cit.*, p. 119-121; vezi și Brunshwig, *op.cit.*, p. 101-102.

⁴¹ Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 192, f. 23-24, *Raport al Legației României la Londra din 3 ianuarie 1885*.

⁴² Vezi opinia lui Taylor, *The Struggle...*, p. 293-294.

⁴³ Vezi problemele Tunisiei, Egiptului, Congo-ului. Apoi era un bun prilej de a căpăta colonii ușor și ieftin, ca o recompensă din partea Angliei pentru neutralitatea benevolă a Germaniei față de ocuparea Egiptului. N. Rich, *op.cit.*, p. 146-147; vezi și Craig, *op.cit.*, p. 121.

⁴⁴ Fieldhouse, *Les Empires coloniaux à partir du XVIII-e siècle*, Bordas, Paris, 1973 p. 188; vezi și N. Rich, *op.cit.*, p. 146.

lume, de a elimina exclusivismul acesteia⁴⁵, de a impune acordarea de compensații și de ce nu, de a introduce un nou drept colonial. Să nu uităm că Germania se afla într-o poziție diplomatică puternică, astfel încât a dorit să învețe guvernul englez că dorințele sale nu pot fi ignorate. O înfrângere pe plan diplomatic a Marii Britanii era una a lui Gladstone, pe care Bismarck îl disprețuia⁴⁶. Astfel, rivalitatea din bazinul Congo i-a oferit prilejul intervenției, privând Puterile coloniale de un profit exclusiv și “recoltând fără să fi semănat”, după plastica expresie a lui Pierre Renouvin⁴⁷. Conferința de la Berlin, sub presiunea constantă a cancelarului, a constrâns guvernele participante să recurgă la procedura notificării și a ocupației efective a teritoriilor coloniale, ceea ce limita conflictele și permitea arbitrajul⁴⁸.

Disputa cu Anglia, pe motive coloniale, i-a permis lui Bismarck să realizeze apropierea de Franța în timpul celei de-a doua guvernări Ferry⁴⁹. Această “pseudo-antantă cordială”, construită pe platforma intereselor anti-engleze, era concepută să creeze premisele unui acord general cu Franța, care să tranșeze definitiv problema revanșei. Ceea ce istoricii francezi au denumit “operațiunea de seducere a Franței”⁵⁰ a eșuat, Ferry fiind obligat să demisioneze în fața acuzațiilor de a fi renunțat la Alsacia și Lorena în schimbul coloniilor.

Într-adevăr, Bismarck nu a fost un “colonial” în adevăratul sens al cuvântului, politica sa colonială fiind mai degrabă timidă, un derivativ și o prelungire în afara Europei a preocupărilor sale interne și continentale.

⁴⁵ G. Hardy, *Histoire de la colonisation française*, Larose, Paris, 1931, p. 239.

⁴⁶ La începutul anului 1885, I. Ghica raporta că anexiunile germane în Africa au determinat nemulțumirea opiniei publice atât față de Germania, cât mai ales față de cabinetul Gladstone, ceea ce confirmă jocul lui Bismarck.

⁴⁷ *Histoire des relations internationales, 1871-1945*, Hachette, Paris, 1994, III, p. 78.

⁴⁸ Vezi articolele 34 și 35 din *Actul final* al Conferinței coloniale de la Berlin. P. Albin, *Les grands traités politiques*, 4e éd., Felix Alcan, 1932, p. 388-407.

⁴⁹ J. Ferry a fost premier între 23 septembrie 1880-10 noiembrie 1881 și 21 februarie 1883-30 martie 1885. L. Gall, *op.cit.*, p. 141-142; vezi și N. Rich, *op.cit.*, p. 147-150; A. Palmer, *op.cit.*, p.228. Avansurile făcute de Bismarck Franței sunt raportate prompt de Legația română la Berlin. La 20 decembrie 1883, Liteanu informa asupra vizitei făcute cancelarului de Courcel, ambasadorul Franței, cu scopul de a-i mulțumi pentru “simpatia manifestată față de cabinetul Jules Ferry, în care vedea o garanție împotriva anarhiei”. Arhiva MAE, fond Arhiva Ist., vol. 242, f. 252, *Telegrama Legației României la Berlin din 20 decembrie 1883*.

⁵⁰ Poidevin, Schirmann, *op.cit.*, p. 132.